

Sofie Vandamme

Het geval 'Bovary'

Over creativiteit en psychische stoornissen bij Gustave Flaubert

'**M**adame Bovary, c'est moi', zo zou Flaubert ooit gezegd hebben. Deze intrigerende, maar speculatieve uitspraak suggereert mogelijke gelijkenissen tussen de auteur en zijn personage. Het feit dat beiden aan een 'maladie nerveuse' lijdten, versterkt de veronderstelling dat Flaubert zijn madame Bovary modelleerde naar zijn eigen ervaringen. De vraag of en hoe de geestesstoornis van Flaubert van invloed geweest zou kunnen zijn op zijn literaire creativiteit, zal hier worden onderzocht.

Er zal worden aangetoond hoe de overeenkomsten tussen de beschrijvingen van de 'maladie nerveuse' in Flauberts brieven met die in *Madame Bovary* erop kunnen wijzen dat er wel degelijk van een dergelijke beïnvloeding sprake zou kunnen zijn. Vervolgens zal worden beschreven hoe Flaubert in brieven aan Hippolyte Taine zelf uitdrukkelijk het verband tussen de psychische stoornis en creativiteit ontkent vanuit de tegenstelling tussen de zogenaamde 'artistieke' tegenover de 'gewone' hallucinatie. Ten slotte, zal worden aangetoond hoe een mogelijk verband tussen psychische stoornissen en creativiteit in het geval van *Madame Bovary* eerder te maken heeft met wat Flaubert noemt 'zijn hallucinatorische' stijl dan met de inhoudelijke overeenkomsten in de beschrijvingen van de 'maladie nerveuse' van de auteur en van zijn heldin.

Op die manier zal aannemelijk gemaakt worden dat *Madame Bovary* zowel het resultaat kan zijn van een psychische stoornis als van creatieve inspiratie omdat het een 'geval' is van afbeelding en van verbeelding van ziekte, een geval dat doorheen de tijden zowel medici als literatoren heeft beroerd.

Flauberts 'maladie nerveuse'

Op een winternacht in het jaar 1844 is de jonge Flaubert samen met zijn broer met de wagen onderweg wanneer hij plots een zenuwaanval van epileptische aard krijgt. Zijn broer, die net als zijn vader arts is, past terstond een aderlating toe en hoopt dat dit een eenmalige gebeurtenis is. Ondanks dat Flaubert de beste medische zorgen krijgt, blijven deze aanvallen zich herhalen. Na enige tijd wordt het duidelijk dat Gustave Flaubert een epilepsiepatiënt is die lijdt aan een zogenaamde 'maladie nerveuse'. Het taboe dat op die ziekte rust, maakt het Flaubert onmogelijk om een openbare functie te vervullen. Om het familiegeheim van Gustave's ziekte binnen de muren te houden, wordt er een landhuis gekocht in Croisset waar Flaubert zich als een kluizenaar aan de schrijverij kon wijden.

Alle discretie van de familie Flaubert ten spijt, is de zenuwziekte van de jonge Gustave meer dan eens bron van roddel en speculatie geweest. Er is veel te doen geweest over de aard en de ernst van de 'maladie nerveuse' van Gustave Flaubert. Zo zou hij een hersenletsel opgelopen hebben ten gevolge van een infectie of een tumor. Er gingen geruchten dat de aanvallen te wijten zouden zijn aan syfilis. Een andere hypothese is dat Flaubert een vasculaire malformatie had die op zijn 22ste jaar voor het eerst tot een hersenbloeding zou hebben geleid en die hem uiteindelijk 35 jaar later het leven zou kosten. Feit is dat Flaubert als twintiger regelmatig epileptische aanvallen had. Vervolgens verdwenen die attaques om ten slotte de laatste 10 jaar van zijn leven weer in alle hevigheid te verschijnen.

Flauberts 'mysterieuze' zenuwziekte is in literaire kringen ook vaak in verband gebracht met zijn literaire creativiteit. Dit blijkt onder meer uit een commentaar in *Le Figaro* van 3 december 1862. 'C'est le genre épileptique', zo luidde de vernietigende kritiek op Flauberts werk. Volgens anderen zou Flauberts epilepsie het kleurgebruik en de beelden in zijn romans beïnvloed hebben. In 1880 laaiden de speculaties over Flauberts ziekte opnieuw op in de literaire salons als blijkt dat Flaubert gestorven is tijdens een epileptische aanval.

Een mogelijk verband tussen psychische stoornis en creativiteit is in Flauberts leven letterlijk aan de orde omdat die zenuwziekte hem het alibi verschafte om professioneel schrijver te worden. Tegelijkertijd werd er door zijn collega-schrijvers gesuggereerd dat zijn ziekte van invloed was op de aard van zijn schrijven. Dat was niet in het minst het geval voor *Madame Bovary*.

Madame Bovary's 'maladie nerveuse'

Net zoals Flauberts eigen ziekte, is de eigenlijke aard van de ziekte van Emma Bovary veel besproken en zijn de meningen daarover omstreden. De klachten, die beginnen na haar huwelijk met de plattelandsdokter Charles Bovary, zijn eerder vaag. Ze is bleek en ze krijgt hartkloppingen. Ze heeft een droog kuchje. In een later stadium treden er duizelingen, hartklachten, pijn in de borst, hoofd, ledematen op en soms moet ze braken. Ze valt geregeld flauw en op een bepaald moment heeft ze een bloedspuwing en hersenkoorts. Ze heeft ook mentale problemen. Ze heeft een absolute desinteresse voor haar huishouden. Ze is grillig en humeurig. Ze lijdt aan zwaarmoedigheid en heeft huilbuien. Ze heeft een zeer zware crisis met zenuwtoevallen maar er zijn ook perioden waarin ze

weer opfleurt. Charles Bovary vreest op bepaald ogenblik dat Emma kanker heeft. Slechts één keer wordt er door dokter Larivière een naam gekleefd op haar vage klachten: 'C'était une maladie nerveuse.'

Het zijn vooral Emma's frivole en grillige gedragingen die als pathologisch worden geïnterpreteerd. Emma hunkert ernaar om deel te kunnen nemen aan het mondaine leven en ze heeft wilde fantasieën over reizen, bals en theater. Dergelijke periodes van opwinding worden afgewisseld met periodes van diepe neerslachtigheid en doodswens. Ze minacht haar echtgenoot, is onredelijk tegenover het huishoudpersoneel en steekt haar minachting tegenover de dorpingen niet onder stoelen of banken. Ze houdt ervan om te provoceren. Haar onbegrensde koopzucht moet haar ongenoegen compenseren. Ze schaft zich alles aan wat ze maar kan bedenken. Dat kan gaan van een gotische bidstoel tot een massale hoeveelheid citroenen om haar handen schoon te maken. Ze wil behaagd worden en schoonheid moet haar daarbij helpen. Om de haverklap verandert ze van kapsel, ze drinkt wijnazijn om slank te blijven en ze draagt bij voorkeur diep uitgesneden jurken. Dit alles wordt afgewisseld met perioden van totale verwaarlozing of met een opstoot van plotselinge naastenliefde. Ze heeft eetproblemen waarbij ze allerlei gerechten laat bereiden om vervolgens niets te eten en alleen maar melk te drinken. Haar zwangerschap interesseert haar niet behalve de fantasieën over een zoon die Georges zou moeten heten. Wanneer ze uiteindelijk van een meisje bevalt, vindt ze het kind lelijk en kijkt er niet meer naar om. Ze start met pianolessen, een studie Italiaans, geschiedenis en filosofie. Zo gauw ze begonnen is, kijkt ze uit naar iets anders. Alleen de liefde, de vurige passie kan haar bekoren. Net zo hevig als ze zich in het liefdesleven stort, valt ze diep wanneer daar een einde aan komt. Liefdesverdriet brengt haar aan de rand van de waanzin en tot tweemaal toe stort ze in na een mislukte affaire.

De 'maladie nerveuse', een inspiratiebron voor literaire creativiteit?

Nogal wat literatoren en biografen hebben zich gebogen over het verband tussen de vermeende zenuwziekte van Flaubert en de mogelijke weerslag daarvan op zijn oeuvre. Volgens Dumesnil is het duidelijk dat Flaubert zijn zenuwziekte gebruikte door op grond van een soort auto-observatie beelden uit te werken.

Een welbepaalde passage uit *Madame Bovary* lijkt in het bijzonder Dumesnils stelling te onderschrijven. Het betreft de passage waarin Emma, net voor ze zelfmoord pleegt, ronddoelt op zoek naar geld om de beslaglegging door de deurwaarder tegen te houden. Ze loopt door de velden en ervaart op zeer intense wijze de geuren, de kleuren, de beelden die haar overspoelen. Ze lijkt door een vlag van waanzin getroffen.

De vergelijking tussen deze scène en Flauberts beschrijvingen in zijn brieven le-

vert enkele opvallende overeenkomsten op. Zo benadrukt Flaubert heel sterk dat hij zich bewust is van de ervaring van een zenuwaanval. Hij is zich, zo zegt hij in een brief van 18 mei 1857 aan Mlle Leroyer de Chantepie, 'bewust van de waanzin.' Hij omschrijft het als iets dat je op je voelt afkomen. Ook in *Madame Bovary* wordt de waanzin omschreven als iets dat je overvalt maar waarvan je tegelijkertijd ook besef hebt. 'De waanzin greep haar aan', zo schrijft Flaubert in *Madame Bovary*, 'maar ze wist ten slotte weer tot zichzelf te komen.'

Flaubert vergelijkt de ervaring van een zenuwaanval meerdere keren met sterven. Zo schrijft hij 27 december 1852 in een brief aan Louise Colet: 'Je voelt hoe je ziel aan je ontsnapt en hoe alle fysieke krachten proberen om het terug te halen. De dood moet iets vergelijkbaars zijn, als men er zich van bewust is. Ik heb vaak mijn ziel voelen ontsnappen, zoals men het bloed voelt wegstromen bij een aderlating.' Dat gevoel van 'weggliden', van 'verlies' dat voor Flaubert dicht aansluit bij een gevoel te sterven, is ook aanwezig in de beschrijving die hij maakt van de

waanzin van Emma Bovary: 'Zij leed nu alleen nog vanwege haar liefde en zij voelde hoe door de herinnering hieraan haar geest haar verliet, zoals dodelijk gewonden voelen hoe het leven wegvliedt door hun bloedende kwetsuur...'

De overeenkomst tussen Flauberts beschrijvingen van zijn zenuwaanvallen in zijn brieven aan Colet uit de zomer van 1852 en van de waanzin van zijn fictieve personage, betreft vooral de beelden die hij gebruikt. Er is sprake van 'een draaikolk van ideeën en beelden'. Ook de vergelijking met vuurwerk komt meermaals terug. Elders omschrijft hij een zenuwcrisis als 'een soort zaadlozingen van het voorstellingsvermogen, honderdduizend beelden die als een vuurwerk door elkaar dansten.' In *Madame Bovary* schrijft hij: 'Al wat haar brein aan herinneringen en gedachten inhield, brak er in één keer uit, als wel duizend stukken vuurwerk tegelijkertijd.'

Deze brieven waarin Flaubert zijn zenuwaanvallen beschrijft, dateren allemaal uit de periode van *Madame Bovary*. Die gelijkenissen tussen de beschrijvingen van de zenuwaanvallen in zijn brieven met die in zijn roman zouden kunnen geïnterpreteerd worden als zou hij zich voor het beschrijven van de waanzin van Madame Bovary inderdaad geïnspireerd hebben op zijn eigen ervaringen, zoals Dumisnil suggereert. Tot zover zou er effectief sprake zijn van de invloed van de psychische stoornis van Flaubert op zijn literaire creatie.

Een tiental jaren na het verschijnen van *Madame Bovary* beschrijft Flaubert opnieuw de waanzin, dit keer in een brief aan Hippolyte Taine. Taine was eind 1866 bezig met de voorbereiding van zijn essay *Over de intelligentie* en had een vragenlijst opgestuurd naar Flaubert, met het verzoek hem nauwkeurig uit te leggen waaruit een 'hallucinatie' voor hem bestaat. Deze zogenaamde 'objectieve' beschrijving vertoont zeer poëtische trekken. De gelijkenissen tussen Flauberts omschrijving in deze brief en in zijn roman, zijn opnieuw duidelijk herkenbaar. Zo is er opnieuw sprake van het bloed dat uit je wegvloeit, van vuurwerk en van beelden die de werkelijkheid overspoelen. Vooral de laatste

regels uit de brief sluiten haast letterlijk aan bij de reeds besproken scène uit *Madame Bovary*. Er is sprake van een 'dansende vonk' die een groot vuur wordt. Vervolgens beschrijft hij hoe het in deze toestand van verwarring toch mogelijk is om tegelijkertijd aan andere dingen te denken. Deze ervaring vergelijkt Flaubert met wat hij omschrijft als 'zwarte vinders, te weten die satijnen ronde schijfjes die bepaalde mensen in de lucht zien zweven wanneer de hemel grijsig is en hun ogen vermoeid zijn'. De gelijkenis met onderstaande passage uit *Madame Bovary* spreekt voor zich:

Plotseling leken er vurige ballen door de lucht te spatten, als platgeslagen bolbliksems, die wielden en draaiden en zich oplostten in de sneeuw tussen de boomtakken. In iedere bal werd het gelaat van Rodolphe zichtbaar. Het werden er steeds meer, en zij kwamen op haar af, drongen in haar door; alles verdween.

Rekening houdend met het feit dat Flaubert zijn eigen ervaringen met hallucinaties voor het eerst beschrijft in de periode dat hij bezig is met het schrijven van *Madame Bovary* en met het gegeven dat hij dat hij ook vele jaren later dezelfde beelden en dezelfde omschrijvingen maakt van de waanzin, is maar de vraag of Flauberts beschrijving van zijn ervaring in zijn brief teruggaat naar de gebeurtenissen van bijna 20 jaar geleden, dan wel verwijzen naar de beschrijving die hij 10 jaar eerder maakte van de fictieve waanzin van Emma Bovary. Het kan evengoed zijn dat het beeld van de waanzin, zoals beschreven in *Madame Bovary*, voor Flaubert van invloed is op de manier waarop hij over zijn eigen ervaringen schrijft. Dat zou betekenen dat de verbeelding voor Flaubert de werkelijkheid van de waanzin is.

In zoverre de gelijkenissen tussen beide scènes een bewijs zouden zijn van de invloed van de psychische stoornis van Flaubert op de voorstelling van de waanzin van zijn personage, kan het niet aangetoond worden of de verbeelding van de waanzin aan de werkelijkheid vooraf gaat dan wel of verbeelding de werkelijkheid bepaalt.

De literaire hallucinatie, een inspiratiebron voor 'le livre sur rien'

Flaubert zelf ontkent elk verband tussen zijn psychische stoornis en de voorstelling van de zenuwziekte van Emma Bovary. Het enige aspect dat de geestesstoornis en de artistieke creatie volgens hem met elkaar gemeen zouden hebben, is dat er in beide gevallen sprake is van een 'hallucinatie'. In een brief aan Hippolyte Taine van 20 november 1866 werkt Flaubert het verschil uit tussen de zogenaamde 'literaire hallucinatie' die noodzakelijk is in het schrijfproces en een 'echte' hallucinatie die zich voor Flaubert voordoet in het geval van een zenuwaanval.

In de 'echte' hallucinatie is er voor Flaubert sprake van verlies, vergelijkbaar met de manier waarop Flaubert elders over de waanzin sprak. Voor Flaubert blijft er tijdens zo'n hallucinatie een betrokkenheid op de buitenstaande werkelijkheid. Dat gaat enigszins in tegen de gangbare opvatting over hallucinatie als zou iemand die hallucineert niet meer van de wereld weten. Het kwellende van de hallucinatie bestaat er voor Flaubert in dat je in zo'n hallucinerende ervaring nooit geheel loskomt van de werkelijkheid, maar dat je voelt hoe je vastgeklonken blijft aan de realiteit. Het is een angstige ervaring omdat je, zo schrijft hij, 'heel goed met één oog een fictief beeld kan zien en met het andere de werkelijke voorwerpen.'

Dat is volgens hem niet het geval bij de literaire hallucinatie omdat dit een ervaring zou zijn die zich afspeelt los van de werkelijkheid en onafhankelijk van de context waarin je je bevindt. Er is er volgens hem in dat geval sprake van een 'vreugde' omwille van het gevoel dat er iets binnentreedt. De literaire hallucinatie wordt door Flaubert omschreven als een 'innerlijke' ervaring omdat dat het in het schrijfproces bezitneemt van je, je totaal beheerst en je totaal overmeestert. Hij illustreert dit gevoel van totale absorptie met de anekdote dat hij tijdens het schrijven van de vergiftiging van Emma Bovary zelf verschillende keren misselijk was geworden.

De literaire hallucinatie staat voor Flaubert los van de dagelijkse wereld die altijd context gebonden is. Elk tafereel staat erop zichzelf. 'Het zweeft, het hangt in de lucht, het bevindt zich ik weet niet waar. Het bestaat op zichzelf, zonder verband met de omgeving', schrijft hij. De literaire creatie staat dus voor Flaubert los van de specifieke situatie van de auteur en heeft bijgevolg ook niets van doen met de eigen ervaringen van de auteur.

Die ervaring van een literaire hallucinatie, die de auteur in een soort opzichzelfstaande wereld brengt, kan in verband gebracht worden met de manier waarop Flaubert enkele jaren voordien de opzet van zijn literaire project beschreven had. Bij de aanvang van *Madame Bovary*, stelt hij zich uitdrukkelijk tot doel dat deze roman een 'livre sur rien' moet worden. En dat is voor Flaubert niet zozeer een kwestie van inhoud maar vooral van stijl, zoals blijkt uit het onderstaande fragment uit een brief aan Louise Colet van 16 januari 1852:

Wat me mooi lijkt, wat ik zou willen schrijven, dat is een boek over niets, een boek zonder banden met de buitenwereld dat door de innerlijke kracht van zijn stijl overeind zou blijven zoals de aarde blijft zweven zonder ondersteund te worden, een boek dat geen onderwerp heeft of tenminste, waarin het onderwerp bijna onzichtbaar is, als zo iets mogelijk is.

Concreet houdt hij daarbij voor ogen dat het boek moet doordringen tot in de essentie van het leven door de alledaagse banaliteit aan de orde te stellen. Flaubert beoogt niet de werkelijkheid te reproduceren zoals hij die zelf ervaren heeft. De 'livre sur rien' moet de werkelijkheid presenteren zonder meer. Dat vereist voor Flaubert een literair vakmanschap. Daarom is elke scène uit *Madame Bovary* een doorwrocht en doorwroet miniatuurwerkje dat inzoomt op onbetekenende dagelijkse gebeurtenissen, zoals een jaarmarkt, een conversatie, een scène op straat. Elk van die scènes wordt op een fijngevoelige en minutieuze manier tot in het kleinste detail beschreven. Flaubert maakte vooraf uitvoerige studies van elke scène in de zogenaamde 'carnets de travail'. Hij bezocht dorpskermissen, jaarmarkten en bals. Hij bestudeerde handboeken over allerlei onderwerpen die hij wilde beschrijven of raadpleegde kenners ter zake.

Die perfecte beschrijving van allerlei oppervlakkigheden is voor Flaubert de voorwaarde om door te kunnen dringen tot de diepere inhoud van zijn verhaal. Een van de meest typerende voorbeelden van deze werkwijze, is een tafereel uit *Madame Bovary*, waarin Emma zich met haar minnaar door Rouen laat rondrijden. Ondertussen wordt in dat rijtuig overspel gepleegd. Flaubert beschrijft twee pagina's lang niets dan de straatnamen waarlangs de koets zou gereden hebben. Dit tafereel is alleen een opsomming, met slechts één enkele 'actie': 'een blote hand kwam tevoorschijn, die snippers naar buiten wierp'. De snippers zijn de restanten van een brief die Emma de dag ervoor aan

haar minnaar geschreven had en waarin zij melding maakt dat zij elkaar maar beter niet meer kunnen ontmoeten.

Flaubert beschrijft in deze passage 'niets' dan straatnamen. Het is precies in de verhulling van wat er in de koets gaande is, dat Flaubert onthult wat er zich feitelijk achter die gordijntjes afspeelt. Dat deze techniek wel degelijk werkt, blijkt uit het schandaal dat deze scène veroorzaakte. Precies voor dat 'niets' wordt Flaubert aangeklaagd wegens 'obscentiteiten'. 'Je koetsscène is onmogelijk voor de correctionele rechtbank die ons zal veroordelen', zo schrijft Flauberts uitgever Maxime Du Camp in een brief aan Flaubert. Waarop Flaubert repliceert dat hij niets zal schrappen. 'Door de passage van de koets weg te laten heeft u niets weggenomen dat schandaal veroorzaakt', zo schrijft hij. 'Het meedogenloze aspect van de roman', zo vervolgt hij, 'zit in de diepte en niet aan de oppervlakte'. Het zit in datgene wat tussen het voorblad en de slotparagraaf van de roman verhuld wordt. Dat zijn de opeenvolgende scènes die de handel en wandel van Emma, het plattelandsleven en de dorpsgebeurtenissen beschrijven. Die moeten uiteindelijk leiden tot een inzicht in het gevoelsleven van Emma Bovary.

De literaire hallucinatie moet de schrijver volgens Flaubert inspireren om een stijl te ontwikkelen die de diepste zielenroerselen van Emma Bovary via allerlei detaillistische beschrijvingen van dagdagelijkse banaliteiten moet uitpluizen. Zijn literaire creatie bestaat erin de geestesgesteldheid van Emma te omschrijven eerder dan een psychische stoornis te beschrijven. Op die manier lijkt Flaubert elk verband tussen zijn eigen psychische stoornis en zijn creatieve activiteiten te ontkennen.

Le livre sur 'la maladie nerveuse'?

Flaubert was een vakman als geen ander als het erop aankwam om medische voorstellingen in zijn romans te verwerken. Omdat hij 'achter de schermen van Aesculapius was opgegroeid', stond hij in een bevoorrechte positie om aan medische informatie te geraken. Dat in combinatie met zijn perfectionisme heeft ertoe geleid dat zijn verhalen goed gedocumenteerde en 'juiste' medische voorstellingen bevatten. Dat was zo voor een operatie aan een horrelvoet die halverwege het verhaal wordt beschreven, voor de vergiftiging en de doodstrijd van Emma Bovary en ook voor de oogziekte van de bedelaar. Elk van die scènes is medisch gezien 'perfect'.

Het is dan ook des te opvallender dat die medische precisie ontbreekt wat betreft de voorstelling van de ziekte van Emma Bovary: geen verwijzingen naar medische bronnen, geen gedetailleerde beschrijvingen van symptomen en geen vermelding van concrete medische handboeken in de 'carnets préparatoires'.

Toch is het precies deze 'ziektebeschrijving' die door de tijden heen, zowel in literaire als in medische kringen vol lof werd ontvangen. Flaubert zou met *Madame Bovary* een soort typologie gemaakt hebben van de hysterische vrouw. Bovendien heeft hij dat gedaan op een manier die elke medische beschrijving tot dan toe overtrof. Charles Baudelaire zet die trend wanneer hij in *L'Artiste* van 18 oktober 1857 een artikel publiceert over Madame Bovary: 'L'hystérie! Pourquoi ce mystère physiologique ne ferait-il pas le fond et le tuf d'une oeuvre littéraire, ce mystère que l'Académie de médecine n'a pas encore résolu.'

Iets vergelijkbaars schrijft Richet, een arts die later tot de groep van de Charcot zou gaan behoren. Hoewel die medische school een totaal andere interpretatie geeft aan

de hystericie, citeert hij *Madame Bovary* in een artikel *Les démoniaques d'aujourd'hui* uit 1880 om aan het brede publiek uit te leggen wat precies hystericie zou zijn: 'Mais de toutes les hystériques dont les romanciers ont raconté l'histoire, la plus vite, la plus vraie, la plus passionnée, c'est Madame Bovary.'

Volgens deze negentiende-eeuwse interpretaties van zowel een literator als van een arts zou Madame Bovary eerder een prototype hysterica zijn dan een literaire gevalstudie die gebaseerd is op bestaande medische bronnen. Opmerkelijk is dat deze stelling ruim anderhalve eeuw later door de medisch-historicus Micalé wordt verdedigd in een medisch tijdschrift *L'Evolution Psychiatrique*. In een artikel *Littérature, Médecine, Hystérie: le cas Madame Bovary* werkt hij de argumenten uit waarom Bovary een prototypische hysterica zou zijn, iets wat in de polemieken uit de vorige eeuw nog grotendeels ontbrak. Flaubert zou volgens hem met *Madame Bovary* een karakterologie van de hystericie gemaakt hebben. Dat zou model gestaan hebben voor de medici die na hem de hystericie bestudeerden. Micalé noemt onder andere de *Traité des maladies* uit 1860 van Bénédicte Morel. Morel beschreef zoiets als een hysterische waanzin die zich vooral uitte in een overdreven nervositeit en de meest excentrieke gedragingen. Het zou volgens Micalé vooral Falret zijn die in 1866 een theorie over de lichte hystericie ontwikkelde. De 'hysterische constitutie' omschrijft hij als een geheel van nogal negatieve karaktertrekken. De hysterica zou excentriek, impulsief, emotioneel labiel, vals en seksueel geobsedeerd zijn. Falrets karakterologie van de hysterica zou volgens Micalé nog navolging krijgen door artsen als Moreau de Tours in 1869, Ambroise Tardieu in 1872 en Henri Hunchard in 1882. Met de opkomst van de neurologische verklaringsmodellen van onder meer Charot en later met de theorieën Freud, zou deze theorie van de hysterische karakterologie verdwijnen.

Het vernieuwende inzicht van Micalés analyse is dat hij ook vandaag de dag in psychiatrische handboeken invloed van Flauberts beschrijving meent te herkennen. Hij wijst op mogelijke overeenkomsten tussen de beschrijving in de DSM-III, de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* uit 1980 van de persoonlijkheidsstoornissen die vallen onder de 'personalité histrionique' en Flauberts beschrijving van de hystericie. 'D'un point de vue historique', zo besluit hij zijn betoog, 'cet usage actuel n'est pas Briquetien, Charcotien, Janetien, Freudien ou Lacanien. Il est Flaubertien.'

Omdat Micalés analyse zich beperkt tot het zoeken naar inhoudelijke overeenkomsten tussen Flauberts beschrijving en de medische teksten die volgden op de publicatie van het verhaal, kan zijn analyse niet verklaren waarom Flauberts verhaal tot op vandaag de interesse wekt. Nog steeds verschijnen er medische studies die in alle uitvoerigheid de 'pathologie' van Emma Bovary beschrijven. Opvallend is dat die ziektebeelden nogal uiteenlopend zijn. In de loop der tijd werden Emma's klachten onder andere gediagnosticeerd als eetstoornissen, psychose, depressie, extreem narcisme, vrouwelijke perversie.

Literaire hallucinatie: medische blik en verbeelding

Het feit dat er telkens weer andere ziektebeelden in *Madame Bovary* erkend worden, toont aan dat de erkenning voor de voorstelling van de 'maladie nerveuse' niet zozeer met de medisch correcte inhoud van het verhaal te maken heeft. Het gaat eerder om de

manier waarop Flaubert een literaire creatie van een psychische stoornis maakt. Flaubert maakt van het verhaal over een 'maladie nerveuse' een 'livre sur rien', die berust op verbeelding. Tegelijkertijd wordt dat verhaal gedragen door een medische stijl omdat Flaubert een medische blik op het leven van zijn fictief personage werpt.

Die vermenging van een medische stijl en een creatieve verbeelding was in 1880 al de reden waarom de arts Richet het verhaal van Emma Bovary 'de meest juiste en ware' voorstelling van de hysterie noemt:

In Flauberts innemende en uiterst precieze manier van beschrijven is het niet duidelijk of het zijn vermogen is om op een wetenschappelijke manier te observeren dan wel zijn artistieke creativiteit die hem in staat stelden om zo'n scherpzinnige analyse van het lijden van Madame Bovary te maken.

'Son imagination voit volontiers les choses au microscopes', zo omschrijft Gothot-Mersch Flauberts werkwijze. De microscoop vergroot niet alleen allerlei details uit die met het blote oog niet zichtbaar zijn maar het vergroot ook de afstand tussen de kijker en datgene wat hij ziet. Die bemiddelende rol is in *Madame Bovary* de taak van de verteller waardoor Flaubert niet rechtstreeks maar indirect kijkt naar de lotgevallen van Emma Bovary. Vanuit een geperfectioneerde minutieuze beschrijving van allerlei aspecten van het doen en laten van Emma Bovary, zet Flaubert het innerlijke leven van zijn heldin uiteen. Hij beschrijft wat ze meemaakt, ziet, hoort en voelt. Hij registreert zonder te interpreteren. Hij beschrijft zonder te verpsychologiseren. Flauberts literaire hallucinatie krijgt vorm door een klinische stijl.

De artistieke creativiteit van Flaubert bestaat erin dat hij in zijn microscoop ziet wat hij wil zien. Flaubert legt Emma's hart – of haar ziel? – onder de microscoop. Die dingen die hij onder de microscoop of onder het vergrootglas ziet zijn het product van de verbeelding. Dat kan een pathologie of zijn eigen ziekte zijn. Het kan ook een geval van hysterie zijn, zoals artsen in de negentiende eeuw het 'geval Bovary' lazen. Het kan evengoed een geval van melancholie of depressie, of neurose zijn, zoals hedendaagse artsen het geval Bovary lezen.

Conclusie

De stijl waarin een medisch perspectief en verbeelding in *Madame Bovary* aan elkaar zijn gekoppeld, heeft tot gevolg dat het verhaal gelezen kan worden vanuit de twee perspectieven die hier ter sprake werden gebracht. Enerzijds kan *Madame Bovary* gelezen worden als een verhaal over een psychische stoornis geschreven vanuit een klinische afstandelijkheid en met een wetenschappelijke nauwkeurigheid. Dat is het gezichtspunt van waaruit artsen doorheen de tijd telkens weer hun bewondering voor het verhaal uitspreken. In dat geval is het mogelijk dat de psychische stoornis van Flaubert zijn literaire creatie van de ziektegeschiedenis misschien gediend kan hebben. Wel zeker is dat de literaire creativiteit van Flaubert zijn invloed heeft gehad op het medische denken over psychische stoornissen. Dat blijkt uit de medische navolging die de beschrijving van Emma Bovary's 'maladie nerveuse' heeft gekregen in de periode die volgde op de publicatie van het verhaal.

Anderzijds is het verhaal een literaire creatie, een verbeelding van een 'livre sur rien', geschreven vanuit Flauberts opvatting over de literaire hallucinatie. Het is een

verhaal dat niet refereert aan een bestaande werkelijkheid en evenmin verwijst naar de geestestoestand van Flaubert. Het is daarentegen een verhaal waarin Flaubert aan de hand van allerlei onbenullige details uit het leven van zijn heldin graaft in haar onrustige gemoedsleven dat voortgedreven wordt door een ongeremd verlangen. Dat maakt van Madame Bovary een universeel en tijdloos verhaal dat het leven zelf verbeeldt. Die vraag of Bovary effectief aan een psychische stoornis lijdt, is vanuit dit perspectief van geen belang, net zomin als de mogelijke invloed die Flauberts eigen psychische stoornis op zijn literaire creatie zou hebben gehad.

Bronnen

- Anweiler, J., *Die stilistische funktion der medizinischen und naturwissenschaftlichen Fachausdrücke in Flauberts "Madame Bovary"*, Mannheim, 1934.
- Arlow J.A. & Baudry F.D, 'Flaubert's Madame Bovary: a study in envy and revenge', in *Psychoanal Q.*, 71 (2) 2002, p. 213-233.
- Bonnefis, P., 'Aura epileptica', in *Magazine Littéraire* 250 (1988) (februari), p. 41-43.
- Cabanes, J.-L., *Le corps et la maladie dans les récits réalistes (1856-1893)*, Paris, Klincksieck 1991.
- Chamber, R., *Mélancholie et opposition. Les débuts du modernisme en France*, Paris, Corti, 1987.
- Czyba, L., 'Médecine et médecins dans Madame Bovary', Presses Universitaires Franc-Comtoises, Paris, in Czyba, L., Miguet-Ollagier M. en Baron P. (red.), *Littérature et Médecine*, 90 (85) 2000, p.127-149.
- Dumesnil, R., *Gustave Flaubert l'homme et l'œuvre*, Paris, Desclée de Brouwer, 1932.
- Gustave Flaubert, *Madame Bovary*, Amsterdam, Veen, 1991.
- Gustave Flaubert, *Haat is een deugd. Een keuze uit de correspondentie*, Amsterdam, De Arbeiderspers, 1979.
- Gustave Flaubert, *De kluzenaar en zijn muze. Brieven aan Louise Colet*, Amsterdam, De Arbeiderspers, 1983.
- Hustave Flaubert, *Carnets de travail. Edition critique et génétique établie par Pierre-Marc de Biasi*, Paris, Balland, 1988.
- Gothot-Mersch, *La genèse de Madame Bovary*, Paris, Corti, 1966.
- Gray, E. F., *The clinical view of life: Gustave Flaubert's Madame Bovary*, in Gray, E.F. en Penschel (ed.), in *Medicine and literature* New York, 1980.
- Leclerc, Y., 'Flaubert/Maupassant: La dépression en héritage', in *Magazine Littéraire* 2002, p. 42-44.
- Marder, E., 'Trauma, addiction and temporal bulemia in Madame Bovary', in *Diacritics*, 27 (3) 1997, p. 49-64.
- Micale, M. S., 'Littérature, Médecine, Hystérie: le cas de Madame Bovary, de Gustave Flaubert', in *L'Évolution Psychiatrique*, 60 (4) 1995, p. 901-918.
- Naturel, M., *La Mort de Madame Bovary*, in *L'Information Littéraire*, 47 (5) 1995, p. 10-13.
- Niel, A., *La «Maladie de Nerfs» de Gustave Flaubert*, Lille, Leblanc et Durant, 1922.
- Peltier, L., 'The Classic: Club Foot Surgery comes to Yonville from Madam Bovary', in *Clinical Orthopaedics & Related Research*, 378 (2000), p. 4-8.
- Respaut, M. M., 'The nineteenth century's obsession with Medicine: Flaubert's Madame Bovary', in Respaut, M. M., Hunsacker Hawkins, A. en Mc Entyre, M. C. (ed.),

- Teaching Literature and Medicine*, New York, The Modern Language Association, 2000, p. 226-232.
- Richet, C., 'Les démoniaques d'aujourd'hui', in *Revue Des Deux Mondes*, 37 (3) (1880) 15 (januari), p. 341-372.
- Sanchez-Boudy, J., *Madame Bovary: un analisis clinico sobre neurosis y psicosis psicogena*. Barcelona, Claraso, 1969.
- Sutterman, M.-T., *Dostoïevski et Flaubert, Ecritures de l'épilepsie*, Paris, Puf, 1993.
- Starobinski, J., 'L'échelle des températures. Lecture du corps dans Madame Bovary', in Starobinski, J.L., Debray-Genette en C. et. al., *Duchet Travail de Flaubert* (1983), Paris, Seuil, p. 45-78.
- Vourc'h, G., 'Madame Bovary died of arsenic poisoning', in *N Eng J Med*, 312(7) (1985), p. 446.
- Westerwelle, K., *Ästhetisches Interesse und nervöse Krankheit, Balzac, Baudelaire, Flaubert*, Stuttgart, Metzler, 1993.